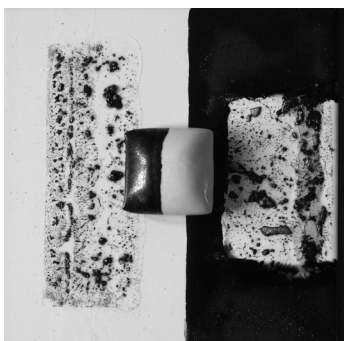

MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF

GRÓF BÁNFFY MIKLÓS, AZ ERDÉLYI POLITIKUS

**A kolozsvári vasútállomásra egyedül Kelemen Lajos [...] a legendás erdélyi levéltáros kísérte ki. A történelmi pillanat fontosságát megérezve így búcsúzott Bánffy Miklóstól:
„Kegyelmes uram, nagyon sajnálom, hogy hétszáz esztendős itt-tartózkodás után elhagyja Erdély földjét.”**

Bevezető

■ Nincs könnyű helyzetben a történész, amikor közismert személyiségről kell összefoglaló tanulmányt írnia. Egyrészt igencsak nehezen teljesíthető elvárás, hogy új adatokat, információkat, esetleg új aspektusokat tárjon az olvasó elé, másrészt ritkán van olyan szerencsés helyzetben, hogy egy-egy évforduló kapcsán a közérdeklődés éppen arra a személyiségre terelődjön, akiről írása szól. Így van ez jelen tanulmány esetében is, amely gróf Bánffy Miklós politikai pályájának az adott szűk keretek között nyilván igen szerény összefoglalója kíván lenni. Talán az nyújthat némi támaszt, hogy a 2025-ös esztendő nyarán lesz majd Bánffy Miklós halálának háromnegyed évszázados évfordulója. Ez azonban még viszonylag messze van, és egyelőre a köztudatban nem is igazán rögzült, a társadalom figyelmét nem vonta magára. Holott méltó lenne emlékeznünk Bonchida egykori urára, az erdélyi magyar arisztokrácia legmódosabb famíliájából származó különös személyiségre, Bánffy Miklósrá. Tették ezt már többen, többször és többfelé képpen is azelőtt, ami komoly kihívás elé állít bárkit, aki a bonchidai gróf életét, terveit és megvalósításait szeretné görcső alá venni. Jelen írásomban nem is vállalkozom arra, hogy ezt a fantasztikus életpályát teljességében összefoglaljam. Ehelyett csak egyik vetületére fókuszálok: Bánffy majd fél évszázados politikai tevékenységének utolsó időszakát tekintem át. Arra az oly sokat kutatott és mégis

mindmáig annyi vitát gerjesztő, rövid négy évre fektetek hangsúlyt, amelyben Erdély északi fele újból a magyar állam keretei közé kerülve élte a maga politikai életét, s amelyben Bánffy-nak – korábbi befolyásához képest – méltatlanul kevés szerep jutott. Az egykori külügyminiszter politikai tevékenységének alkonya azonban legalább annyi érdekes részletet nyújt, mint pályájának Trianont közvetlenül követő zenitje. Legyen hát ez a rövid tanulmány egy kísérlet arra, hogy rávilágítsunk: gróf Bánffy Miklósról, akire író, grafikus, díszlet- és jelmeztervező, színpadi rendező volta mellett, méltán emlékezhetünk úgy is, mint Erdély népeinek sorsát mindig szívében viselő és annak jobbra fordításáért élete végéig tenni igyekvő politikusra.

Az erdélyi magyar politika útjai Trianon után

■ Az elvesztett világháború, majd azt követően Trianon sokkja és a kényszerű elszakadás 1920 után Erdély magyarságát a politikai önszerveződés útjára terelte. Már a trianoni békediktátum aláírását követően szinte napra pontosan egy évvel, 1921. június 5-én, Kós Károly kezdeményezésére megalakult a Magyar Néppárt,¹ majd hamarosan, 1922. február 12-én, Grandpierre Emil vezetésével, egy második erdélyi magyar politikai alakulat, a Magyar Nemzeti Párt is létrejött.² Ezek azonban csak átmeneti formációk voltak, amelyek mint „korai szárnypróbálgatások” értékelhetők. Nem úgy az 1922. december 28-án létrehozott Országos Magyar Párt (OMP),³ amely gróf dr. Bethlen György elnöklete alatt szinte két évtizeden át képviselte Erdély magyarságát a román parlamentben.⁴ Bethlen már 1926-os pártelnökké választásától kezdve vezéregyénisége lett az erdélyi magyar politikának. Egyetlen valódi kihívója akadt, az éppen ugyanebben az évben Budapestről hazatérő gróf Bánffy Miklós. A konzervatív beállítottságú Bethlennel ellentétben, Bánffy rugalmasabb, liberális elveken nyugvó nézetei és politikai irányvonala új szemléletmódot honosított meg Erdélyben. Kettejük között hamarosan személyi ellentétéktől is fűtött rivalizálás alakult ki.

Ennek ellenére Bethlen pozícióit egy ideig még nem ingathatta meg Bánffy befolyása, hiszen a román király, II. Károly által nagyra értékelt egykori magyar külügyminiszter azzal a szigorú feltétellel térhetett vissza Budapestről Erdélybe, hogy fogadalmat kellett tennie az uralkodónak arról, hogy tíz éven át a politizálástól tartózkodni fog.⁵ Ígéretét Bánffy Miklós meg is tartotta. Mégis erdélyi jelenléte, környezetére gyakorolt hatása számottevő és jól érzékelhető volt. Néhány évvel később, az 1938 februárjában, Romániában bevezetett királyi diktatúra azután alaposan megváltoztatta az erdélyi magyar politikai körülményeket. A pártokat megszüntető királyi rendelet törvény az év március 31-én a „kurucos” OMP-t is feloszlata és feloszlata, Bánffy számára pedig új lehetőségeket teremtett. A világlátott, széles körű műveltséggel bíró arisztokrata személyisége elbűvölte az uralkodót, aki rábízta a felsőbb utasításra megalakított és egész Románia magyar lakosságát átfogó új kisebbségi politikai szervezet vezetését.⁷ Ez lett az 1939. február 11-én létrehozott Romániai Magyar Népközösség, amely az egyedüli politikai formációként engedélyezett, országos román gyűjtőpárt, a Nemzeti Újjászületés Frontjának (Frontul Renașterii Naționale) magyar tagozataként születhetett meg.⁸ Bánffy tehát átvette Bethlen vezető helyét az erdélyi magyar politikai életben, ami méginkább elmélyítette a közöttük fennálló ellentéteket.

Új helyzetben: a második bécsi döntés hatásai Bánffy Miklós politikai pályájára

■ Alig két év elteltével Erdély politikai élete ismét markáns fordulatot vett: az 1940. augusztus 30-i német–olasz nagyhatalmi rendelkezés Erdély északi részét visszajuttatta Magyarországnak. Miközben a trianoni szorítások fölött aratott, részleges és kérészéletű diadal általános eufóriát váltott ki a magyarságban, Bánffy Miklós politikai pályáját valósággal kettétörte. Az általa vezetett Népközösség elvesztette a román központi hatalom bizalmát, sőt egyik napról a másikra Bukarest szemében a nemzetállam legveszélyesebb ellensége, belső bomlasztó tényezője lett. A Magyarországhoz visszakerült Észak-Erdélyben pedig – nem kis mértékben Bethlen György aknamunkája következtében – a román királyi diktatúra korábbi támaszaként mint a revízió gondolatát feladó, a magyarságot eláruló politikai alakulat lett megbélyegezve. Vezetője, az egykori külügyminiszter egyik napról a másikra lehetetlen helyzetbe került.

A kettészakadó Népközösség észak-erdélyi továbbélése eleve kilátástalan volt, míg Dél-Erdélyben ugyan fennmaradhatott, de csak mint társadalmi, karitatív szervezet. Képviselőket a román törvényhozásba nem küldhetett. A román területen rekedt Nagyenyeden, 1940. november 4-én tartott újjáalakuló értekezletét követően, a Népközösség politikailag Gyárfás Elemér, szellemiségében pedig Márton Áron gyulafehérvári püspök irányításával indult új utakra.⁹

Bánffy Miklós ugyanakkor Észak-Erdélyben maradt, hiszen birtokainak nagy része és otthona, a bonchidai kastély is a határ magyar oldalára került. Még mindig hitte, hogy politikai vezető szerepét megtarthatja, ezért 1940 szeptemberében kolozsvári lakásába, a Toldalagi–Korda-palotába találkozóra hívta a Népközösség észak-erdélyi vezetőit. A szervezet továbbéltetésének vagy annak mintájára egy új, inkább társadalmi, semmint politikai érdekvédelmi szövetség kialakításának lehetőségeiről folytattak tárgyalásokat. Ez azonban a budapesti vezető körökben azt a gyanút keltette, hogy Bánffy és köre még mindig a „román államkeretek között” gondolkodik, ami gróf Teleki Pál miniszterelnökben ellenszenvet váltott ki, és az egykori külügyminiszter helyett annak nagy politikai ellenfelét, gróf Bethlen Györgyöt ismerte el az erdélyi magyarság politikai vezetőjének.¹⁰

A bonchidai gróffal szembeni ellenérzéseket csak tovább fokozta, hogy Bánffy nyíltan sürgette a románokkal való kiegyezést, hiszen csak a régióban többséget alkotó románsággal való kompromisszumos konfliktusrendezésben látta – különben helyesen – az erdélyi határok tartós megoldási lehetőségét. Az idegen hatalmak által hozott bécsi döntés következtében meghúzott határvonal visszasságait illető nyilvános bírálatai még tovább rontották helyzetét. A részleges revíziót éltető, abban – tegyük hozzá: jogosan – felszabadulását látó észak-erdélyi magyarság Bánffy érvelése és megnyilatkozásai előtt jobbra értetlenül állt. Nézeteit az 1940 augusztusa után felfokozódott nemzeti érzelmek hatása alatt álló magyar értelmiségiek nagy része is elutasította. A közhangulat hamarosan ellene és rajta keresztül a Népközösség ellen fordult. A németellenességről is ismert gróft a románokkal való megegyezés szorgalmazásáért a legtöbben egyenesen megalkuvónak és hazaárulónak tekintették.¹¹ Ilyen körülmények között, Észak-Erdélyben a rossz emlékü kisebbségi idők reményszenciájának tartott Népközösség még 1940 őszén megszűnt, s régi vezetője, Bánffy Miklós kénytelen volt háttérbe húzódni.

A liberális nézetei miatt már egyenesen „szabadkőművességgel” vádolt Bánffy Miklóst a politikailag fontos pozíciókból kihagyták. Nem került be az Országgyűlésbe behívott képviselők közé sem, holott ennek fő kritériuma éppen az volt, hogy azok legyenek kiválasztva, akik az 1920 utáni kisebbségi időkben is politikailag helytálltak, sikeresen védték a magyarság érdekeit a királyi Romániában. Az adott konstellációban azonban ez azt jelentette, hogy főként az 1938-ban a román királyi diktatúra áldozatává vált OMP politikusai, élükön gróf dr. Bethlen Györggyel jutottak be a magyar Országgyűlés alsóházába. A végül összesen 50 főt kitevő erdélyi magyar képviselőcsoport több mint fele, 27 képviselő korábban OMP-s politikus volt.¹²

Félresodorva – Bánffy Miklós a politikai élet peremén

■ Politikai ellenfelei azonban mégsem tudták Bánffy Miklóst teljesen ellehetetleníteni. Ő ekkorra már az erdélyi politikai élet olyan megkerülhetetlen, központi alakja volt, akit a törvényhozásból teljesen kizárni nem lehetett. Mint az erdélyi arisztokrácia kiemelkedő személyisége, Bánffy Miklós, az egykori főrendiház utódaként, 1927-ben létrehozott felsőház tagjává vált. Emellett belső titkos tanácsos és m. kir. kamarás is lett,¹³ viszont a valóságban ezek inkább csak jelképes titulusok voltak, valódi politikai hatalmat és befolyást nem biztosítottak számára. A közvetlen politikai irányító szerep helyett be kellett érnie az egyszerű reprezentációs feladatkörrel. Ez már a kezdetekkor, Észak-Erdély felsőházi tagjainak országgyűlési bevonulásakor kitűnt. Az 1940. november 26-án megrendezett ünnepi ceremónia¹⁴ kezdetén az erdélyi felsőházi tagokat napirend előtti beszédében gróf Széchenyi Bertalan házelnök fogadta, akinek meleg hangú üdvözlését az erdélyiek nevében gróf Bánffy Miklós volt hivatott megköszönni.¹⁵

Jelképes szerepéből adódóan a bonchidai gróf nem tudta érvényesíteni politikai elképzeléseit, és ezek közül is a legfontosabbat, a román kisebbséggel való kiegyezést, a fennálló területi status quo románság általi hallgatólagos elfogadását. Nézetei szerint ezért az 1940-es erdélyi határok nem lehettek tartósak, s bár mindent igyekezett megtenni annak érdekében, hogy a magyar–román kapcsolatok normalizálódjanak, erre – akárcsak a magyar kormánynak – neki is vajmi kevés esélye volt. A magyarokkal való együttműködéstől ugyanis mind a román kormány, mind a határmeghúzáskor Észak-Erdélyben rekedt milliós román kisebbség mereven elzárkózott.

Tovább szűkítette Bánffy befolyását és hatáskörét, hogy a behívott erdélyi képviselők többsége, 36 honatya által már 1940 decemberében megalapított Erdélyi Pártban¹⁶ nem vett részt. A hamarosan tömegpárttá fejlődő Erdélyi Párt Magyarországon tíz keleti vármegyéjében abszolút politikai dominanciát élvezett, és lassanként egyértelművé vált, hogy aki erdélyi magyar politikusként ebből a politikai formációból kívül rekedt, az elszigetelődik. Annál is inkább így volt ez, hogy az Erdélyi Párt már megalakulásától kezdve kormánytámogató álláspontot foglalt el,¹⁷ és az Országgyűlésben abszolút többséggel bíró kormánypárt, a Magyar Élet Pártja árnyékában és oltalma alatt fejtette ki tevékenységét.

A kormánnyal való politikai közösségvállalás eredménye volt, hogy az Erdélyi Párt már 1940. december 30-án minisztériumhoz jutott a Teleki-kormányban. Egyik képviselője, báró Bánffy Dániel erdélyi földbirtokos, erdészeti és fafeldolgozási szakember a földművelésügyi tárca vezetését vette át gróf Teleki Mihálytól. Vitathatatlan tény, hogy a Bánffy család bárói ágának e képviselő-

je – aki többéves kormányzati részvételének ideje alatt, miniszterségét három kormányban is megőrizte – minden tekintetben alkalmas volt e funkció betöltésére.¹⁸ Mégis hozzátehetjük: e nagy múltú erdélyi nemesi család, arisztokrata, grófi ágának jóval módosabb tagja, az Erdélyben sokkal kiterjedtebb birtokokkal rendelkező és külföldön is híres mintagazdaságot vezető gróf Bánffy Miklós, a bonchidai kastély utolsó ura legalább ennyire megfelelő lett volna a miniszteri tárca vezetésére. Bánffy Dániellel ellentétben ráadásul volt már egy igen jelentős kormányzati tapasztalata is, ráadásul különösen nehéz időkben, 1921–1922-ben, amikor a Bethlen-kormány külügyminisztereként olyan sikerek fűződtek a nevéhez, mint Magyarország felvétele a Népszövetségbe vagy a magyar államnak kedvező kimenetelű soproni népszavazás.¹⁹

Ideiglenes visszavonulásra kényszerítve

■ Bánffy Miklósból azonban nemhogy miniszter nem lett, de felsőházba való bekerülését követően már szinte azonnal magyarázkodni, magát mentegezni kényszerült. A főképp jobboldali ellenzék részéről őt ért nyílt vagy burkolt vádak és alaptalan rágalmak miatt úgy érezte, tisztázni kell a múltat, hogy az új helyzetben, felsőházi tagként vállalt feladatait és kötelezettségeit maradéktalanul teljesíteni tudja. Ezért a Romániai Magyar Népközösség 1939 és 1940 közötti tevékenységéről, a román központi hatalomhoz való viszonyulásáról és mind ebben elnökként a saját szerepéről 1940. december 18-án nagybeszédet tartott a felsőházban. Ebben kifejtette nézeteit a magyar–román kapcsolatokról is, felvázolva a szerinte legszükségesebb lépéseket a két nemzet közötti konfliktus feloldására.²⁰ Nagy visszhangot keltő beszéde azonban éppen elképzeléseivel elmentés hatást keltett. Sokan egyenesen mentegetőző „szerecsenmosdatásnak” vélték az elhangzottakat, holott Bánffy célja csupán a budapesti vezető körök felvilágosítása volt az erdélyi etnikai viszonyrendszerrel kapcsolatban, annak bécsi döntés előtti fő jellegzetességeit ismertetve a Népközösség és azon belül a saját tevékenységén keresztül. Bánffy meglepő naivitását azonban, amellyel – úgy hitte – arisztokratához méltó becsülettel szembenézhet a múlttal, ellenfelei azonnal kihasználták.

Mindössze négy nappal a beszéd elhangzása után, 1940. december 22-én már meg is jelent gróf Bethlen György nyilatkozata a kolozsvári *Keleti Újságban* *Mi az igazság?* címmel, amelyben „a románokkal való lepaktálás” miatt marasztalta el a Népközösség korábbi elnökét.²¹ Kettejük politikai csatározása az erdélyi magyar közvélemény előtt ezzel hosszú időre el is dőlt – mégpedig Bethlen javára, aki most már a fővárosi közönség mellett az erdélyi magyarság nagy részét is szembe tudta fordítani Bánffy politikájával.

A politikai élet peremére szorult egykori külügyminiszter ellen folytatott lejárató kampány azonban ezzel még korántsem ért véget! Gróf Teleki Pál miniszterelnök 1941. április 3-án bekövetkezett tragikus halálát²² követően már semmi sem állhatta útját a jobboldal egyre hangsúlyosabb térnyerésének az országban. A német sikerek láttán felemelkedő szélsőjobb csak még jobban ráerősített a nacionalista közhangulatra, aminek eredményeképpen a politikai életet addig még jórészt jellemző tolerancia, az eltérő véleményeket még úgy-ahogy eltűrő légkör hamarosan átadta helyét a kizárólagosságnak. Ilyen körülmények között a most már egyenesen „románbarátnak” tekintett Bánffy Miklós igen nehéz helyzetbe került. Az év végére elérkezett az idő a korábbi külügyminiszter politikai lejára-

tására. Jellemző, hogy erre Bánffy ellenfelei nyíltan nem vállalkoztak, hanem egyik független képviselőre, dr. Pál Gáborra hárították a feladatot, aki nagy megbecsülésnek örvendett, hiszen a két világháború között maga is igen sokat tett az erdélyi magyarságért, kiváltképp a székelység jogvédelméért a királyi Romániában. Pál Gábor azután 1941. december 3-án a képviselőházban elhangzott és óriási visszhangot kiváltott nagybeszédében „leplezte le” a Népközösség, és annak vezetője, Bánffy Miklós „üzelmeit”.²³ A székelység egyik vezető politikusának, az Erdélyben és az anyaországban is köztiszteletben álló Pál Gábornak elítélő szavai szentenciaként hatottak. A beszédben elhangzottakra Budapesten egyenesen úgy tekintettek, mint a „székelyek ítéletére”... Az egy csapásra politikai halottá tett Bánffy Miklós magára maradt. Nem állt ki mellette az új miniszterelnök, Bárdossy László vezette kormánypárt, a Magyar Élet Pártja sem, mert hiszen az a nacionalista közvélemény által támogatott egykori OMP erőire alapozott, és alig két hónappal később, 1942. február 3-án a Bánffyval részben szemben álló, frissen létrehozott, nagy tömegbázissal bíró Erdélyi Párttal kötött pártszövetséget.²⁴

A küzdelemben látványosan alulmaradt gróf Bánffy Miklós körül szó szerint elfogyott a levegő. Nem tehetett mást, egy időre kényszerűen visszavonult a politikai élettől. Az 1942-es év elejétől többnyire szeretett bonchidai kastélyában tartózkodott, és csak akkor utazott fel a fővárosba, ha feltétlenül szükség volt rá. Bonchidai magányából hónapokig nem mozdította ki semmi.

Visszatérés a politikai élet formálói közé – a bukaresti út

■ A doni katasztrófa és a világháború menetének megfordulása 1943 elejétől új körülményeket teremtett a magyar kül- és belpolitikában egyaránt. A németek iránt egyre bizalmatlanabb miniszterelnök, Kállay Miklós megpróbált kapcsolatot keresni az ellenséges nagyhatalmakkal. Ehhez azonban partnerekre, támogatókra volt szüksége, és ezért egyre sürgetőbbé vált a Romániával való kapcsolatok rendezése egy esetleges, a háborúból közösen megvalósított kiugrás reményében. A bukaresti vezető körökkel való kapcsolatfelvételre pedig keresve sem lehetett volna megfelelőbb személyt találni, mint a háttérbe húzódott Bánffy Miklós. Bár eleinte szóba került Bethlen István is, de a németekkel a legkevésbé sem szimpatizáló korábbi miniszterelnök bukaresti útja Berlin előtt különösen feltűnő lett volna. Ezért kellett, a Kállay-kormány felkérésére és megbízásából, gróf Bánffy Miklósnak vállalni a diplomáciai küldetést. A külkapcsolatok alakításában nagy tapasztalattal rendelkező Bánffy, aki nem volt tagja az akkori országos magyar politika élgárdájának, ideális választásnak tűnt a feladatra. Személye nem szűrhatott szemet a szövetségeseikre ekkor már egyre inkább gyanakvóan tekintő németeknek sem. Ha viszont ez mégis megtörtént volna, Bánffynak kellett magára vállalni a teljes felelősséget.²⁵ Ezt a súlyos feltételt nem mindenki fogadta volna el. Bánffy Miklós azonban vállalta, amire valószínűleg az sarkallhatta, hogy amennyiben útja tényleges eredményre vezet, bizonyíthatja az ellene korábban megfogalmazott vádak alaptalan jellegét, és személye ismét a politikai életben számára méltó pozícióba kerülhet. Emellett úgy vélhette, hogy korábbi politikai célkitűzései valóra váltásának lehetősége is adott lehet, hiszen mindkét oldalnak érdekében állott a közeledés a vesztesre álló háborúból való kiválás perspektivikus céljával.

A számára oly kedves diplomáciai életbe visszatérő egykori külügyminiszter konkrét feladata az 1940 őszén, a második bécsi döntés után megfagyott magyar–román kapcsolatok újraélesztése volt. Ennek érdekében az ekkor már hetvenedik életévében járó, idősödő nagyúr egyhetes bukaresti utat vállalt, és 1943. június 18. és 25-e között a román fővárosban, alapvetően ellenséges, de legalábbis hűvös hangulatú környezetben próbálta meg a magyar érdekeket előmozdítani. Munkáját igencsak megnehezítette a budapesti politika merevsége, amely nem hatalmazta fel arra, hogy területi kérdésekről tárgyalhasson. Márpedig a román fél csak ezzel az előfeltétellel volt hajlandó a magyarokkal tárgyalóasztalhoz ülni.²⁶ Bánffy minden igyekezete ellenére nem tudta elérni, hogy a vezető román kormánytényezőkkel találkozhasson. Román oldalról ugyanis a tárgyalási alapnak tekintett magyar területfeladás gondolatának Budapest általi teljes elutasítása, értelmetlenné és okafogyottá tette a Bánffyval való egyeztetéseket. Ráadásul Bukarest szemében az erdélyi gróf személye politikailag súlytalanok is tűnt. Azzal kellett szembesülnie, hogy külügyminiszterként egykor élvezett politikai befolyása ekkorra már végleg elenyészett, sőt immár történelemnek számított. Mindez rendkívül megalázó és elkeserítő élmény volt számára. Mindössze annyit tudott elérni, hogy Mihai Antonescu miniszterelnök-helyettes megbízottja, Gheorghe Mironescu korábbi román miniszterelnök 1943. június 19-én fogadja sinaiai villájában. A román fél azonban kertelés nélkül kijelentette, hogy csak területi kérdésekről van felhatalmazása tárgyalásokat folytatni, amit Bánffy nem tehetett meg. A találkozó ezért kudarcba fulladt.²⁷

Bánffy több sikertelen kísérletet is tett a tárgyalások újrafelvételére, amit végül csak négynapos küzdelem után tudott elérni. A június 23-án ugyancsak Sinaiaán sorra kerülő megbeszéléseken Mironescu egyszerűen tolmácsolta Antonescu miniszterhelyettes üzenetét, hogy a román fél a második bécsi döntést semmisnek tekinti, és ezért nem óhajtja a kölcsönös kisebbségi kérdésekben 1940 októberében megrekedt tárgyalásokat újratekinteni.²⁸ Bánffy Miklós bukaresti útja így teljes fiaskónak bizonyult. Csak annyit ért el, hogy nem hivatalos úton, bukaresti magánlakásán találkozhatott a Hitler-ellenes körök vezetőjével, Iuliu Maniuval. A lehetőséget kihasználva, felvázolta neki a két nemzet egymásrautaltságát, javaslatot tett az erdélyi status quo fenntartására, és indítványozta a háborúból való közös kiugrás lehetőségét. Maniu azonban, akárcsak a többi román politikus, mindent területi engedményekhez kötött, és szorgalmazta a Jugoszláviával való kapcsolatrendezést is.²⁹ Ez természetesen meghaladta Bánffy hatáskörét, és így a románok kompromisszumképtelensége miatt „süketek párbeszédévé” váló titkos találkozó szintén kudarcnak bizonyult.

A mélységesen csalódott Bánffy Miklós dolgavégezetlenül kellett hogy hazatérjen, ráadásul romániai útjáról – pontosabban annak hivatalos részéről, a Mironescuval való találkozóóról – a németek, sőt még az olaszok is értesültek.³⁰ Ez pedig azt eredményezte, hogy ha nem is léptek fel ellene, de személye ettől kezdve, a Magyarországon egyre nagyobb befolyással bíró berlini vezetés előtt „megbízhatatlannak” minősült.

„Mást kell tenni”

■ Sikertelen bukaresti útja után az apátiába süllyedő Bánffy Miklós jó időre ismét eltűnt a politika színpadáról. Bonchidai remeteségéből csak az 1944-es évben bekövetkező sorozatos katasztrófák mozdították ki. A március 19-i német

megszállást követően az egykori nagy ellenfél, az OMP bázisán felépülő Erdélyi Párt az összeomlás szélére került. A képviselők közül többen visszavonultak a politikai élettől, elsősorban olyanok, akik szembeszegültek a szélsőjobb térhódításával, és nem voltak hajlandók a zsidókat deportáltató, németbarát Sztójay-kormány támogatói lenni. Báró Bánffy Dániel földművelésügyi miniszter is lemondott funkciójáról. Megüresedett helyére a hatalom új birtokosai most sem Bánffy Miklóst, hanem gróf Teleki Bélát hívták meg távirati úton,³¹ ő azonban nem kívánt élni a lehetőséggel.³² Végül a román átállás másnapján, 1944. augusztus 24-én kiadott, politikai pártokat feloszlató kormányrendelet véglegesen felszámolásra ítélte az Erdélyi Pártot,³³ és Észak-Erdély magyarsága a frontátvonulás küszöbén politikailag magára maradt.

E rendkívül súlyos helyzetben, átérezve a közösséget való felelősség követelményét, gróf Bánffy Miklós ismét vállalta a részvételt a politikai életben. A német megszállást mélységesen elítélő Bánffy, a kilátástalan politikai helyzetet érzékelve, felül tudott emelkedni ellenérzésein, és felvette a kapcsolatot a baloldal képviselőivel.³⁴ Visszatérése az országos politikába azonban elsősorban egyéni akciókban öltött testet: közbenjárt Horthynál a háborúból való kilépésért és Dálnoki Veress Lajosnál, az újonnan felállított magyar 2. (erdélyi) hadsereg parancsnokánál, a geostratégiai helyzete miatt védhetetlen Kolozsvár harc nélküli feladásáért.³⁵

Az idős, megfáradt politikus azonban egyéni akciókon túl már nem akart semmilyen politikai csoportosulásban részt vállalni. Addigra ugyanis túl sok rágalom, megaláztatás és mellőzés érte, aminek következtében korábbi lendületét elvesztette. Így az 1944. augusztus 29-én létrejött Erdélyi Magyar Tanács munkálataiba sem tudta őt Mikó Imre bevonni.³⁶ Pedig az igencsak vegyes színezetű értelmiségi csoportból, politikusokból, egyházi előljárókból, baloldali vezetőkől álló tanács,³⁷ mintha csak a régi Romániai Magyar Népközösség társadalmi rétegeken felülemelkedő szellemiségének reinkarnációja lett volna. Ezért vezetésére a nagy politikai tapasztalattal bíró, nyitott és kompromisszumképes arisztokrata, a leáldozóban levő politikai rendszerben nem kompromittálódott gróf Bánffy Miklós igencsak megfelelő lett volna. Ő azonban helytelenítette a tanács kizárólag magyar voltát és az erdélyi románságtól való elzárkózását. Mikó Imre jegyezte le tömör elutasító válaszát: „*Mást kell tenni.*”³⁸ Azt azonban nem közölte, hogy mit... Egyedül viszont nem változtathatta meg Erdély és az egész ország sorsát.

Miután maga is belátta, hogy a helyzet reménytelen, 1944. szeptember 18-án az Erdélyi Múzeum-Egyesületre bízta bonchidai kastélya nagy értékű könyvtárát, levéltári gyűjteményét, műtárgyait, hogy az Erdély legnagyobb magángyűjteményének számító, felbecsülhetetlen értékű kincseket védje meg a közelgő frontátvonulás pusztításaitól.³⁹ Ő maga pedig október 9-én Budapestre utazott, abban a hitben, hogy a kormányt az ország megmentéséért folytatott erőfeszítéseiben fővárosi jelenlétével jobban támogathatja.⁴⁰

Sokáig úgy tartották, sőt ő maga is úgy vélte, hogy csodálatos bonchidai kastélyának felgyújtása a visszavonuló német hadsereg valamiféle bosszújának tulajdonítható. Mára viszont már egyre inkább bizonyosságot nyer, hogy „Erdély Versailles”-ának pusztulása a zavaros átmeneti időket kihasználó helyi csőcselék bűne, amely módszeresen kifosztotta és tönkretette az erdélyi magyarság egyik legfontosabb kultúrkincsét.⁴¹ Kelemen Lajos, az EME múzeumi és levéltári főigazgatója csak a kastélybeli levéltár és könyvtár töredékét tudta megmenteni a híres heraldikus Köpeczi Sebestyén József és Máté Márton egyetemi könyvtári alkalmazott segítségével.⁴²

■ Bánffy Miklós 1944 októberében végleg visszavonult a politikai élettől. Fél évszázados közszolgálat után a Szálasi-féle nyilas uralomtól viszolygó, régi vágású arisztokrata az oly tragikus végkifejlet idején már csak a partvonalról figyelte az eseményeket. A budapesti puccs után két nappal, október 17-én, mintegy tüntetésképpen lemondott felsőházi tagságáról is. Elhatározását az önálló magyar törvényhozás felszámolásával, az állam szuverenitásának teljes megszűnésével indokolta. Ettől kezdve magánemberként élt Budapesten, majd az ostrom átvészélése után, mihelyt lehetősége adódott rá, visszatért Erdélybe.

Az 1945. március 21-én Kolozsvárra érkező idős nagyúr itt értesült arról, hogy kastélyából minden odaveszett, és hogy a román államhatalom által oly sebtiben összeütt „földreformmal” időközben eltulajdonított bonchidai birtokából semmit sem kaphat vissza.⁴³ A kolozsvári Toldalagi–Korda-palota egyik földszinti szobájában meghúzódó Bánffy Miklós a teljes anyagi csőd szélére került. Minden maradék értéktárgyat eladni kényszerült, és rendkívül méltatlan körülmények között tengődve, kis kézikocsijával áruszállítgatásból tartotta fenn magát.⁴⁴ Évekig tartó várakozás után végül útlevélhez jutott, amivel 1949. október 14-én végleg elhagyhatta Erdélyt, és Budapesten telepedhetett le,⁴⁵ ahol feleségének, Várad Arankának, a Nemzeti Színház örökös tagjának színésznnyugdijából valamelyest biztosabb volt a megélhetése.⁴⁶ A kolozsvári vasútállomásra egyedül Kelemen Lajos, az őt és az egész Bánffy családot különben nemigen kedvelő, legendás erdélyi levéltáros kísérte ki. A történelmi pillanat fontosságát megérezve így búcsúzott Bánffy Miklóstól: „*Kegvelmes uram, nagyon sajnálom, hogy hétszáz esztendő után itt-tartózkodás után elhagyja Erdély földjét.*”⁴⁷

Bánffy Miklós, az egykori külügyminiszter, a 20. század első felének egyik meghatározó erdélyi politikusa élete hátralevő napjait a közélettől teljesen félrehúzódva töltötte. Alig nyolc hónap után, 1950. június 6-án bekövetkezett halála⁴⁸ az addigra berendezkedett új, kommunista hatalom számára megkönnyebbülést jelentett mind Magyarországon, mind Romániában. Ma már tudjuk: ez egyben korszakhatár is volt a magyarság történetében.

■ **JEGYZETEK**

1. Mikó Imre: *Huszonkét év. Az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig.* A „Studium” kiadása, Bp., 1941. Újrakiadás: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1987. 23.
2. Toth Szilárd: *Partidul Maghiar și problema minorității maghiare în parlamentul României în perioada interbelică.* Cluj-Napoca, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2008. 26.
3. Mikó: i. m. 39–43.
4. Toth: i. m. 99–202.
5. Mikó Imre: *Bánffy Miklós emberközelben.* In: Sas Péter (szerk.): *A nagyúr. Bánffy Miklós emlékezete.* Nap Kiadó, Bp., 2008. 133.
6. Diószegi László: *A romániai magyarság története 1919–1940.* In: Diószegi László – R. Süle Andrea (szerk.): *Hetven év. A romániai magyarság története 1919–1989.* Magyarságkutató Intézet, Bp., 1990. 39.
7. Mikó: *Huszonkét év...* i. m. 222–226.
8. Háromi Péter: *Magyar társadalomszervezési kísérletek Észak-Erdélyben (1938–1944).* Korall 2004. december, 18. sz. 69–73. Erdélyi Magyar Adatbank: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://adatbank.ro/html/cim_pdf972.pdf (Letöltve: 2024. december 10.)
9. L. Balogh: Béni: *A magyar–román kapcsolatok 1939–1940-ben és a második bécsi döntés.* Múltunk Könyvek, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 2002. 2.
10. Lásd erről bővebben: Mikó: *Bánffy Miklós emberközelben...* i. m. 143.
11. Uo. 143–144.

12. Egry Gábor: *Az erdélyiség „színeváltozása”. Kísérlet az Erdélyi Párt ideológiájának és identitáspolitikájának elemzésére 1940–1944.* Napvilág Kiadó, Bp., 2008. 30.
13. *A kormányzó kinevezte a felsőház erdélyi tagjait.* Ellenzék 1940. október 17. LXI. évf. 239. sz. 1.
14. *Ma vonultak be a Felsőházba az erdélyi felsőházi tagok.* Ellenzék 1940. november 26. LXI. évf. 271. sz. 3.
15. Ellenzék 1940. november 26. i. m. 3.
16. Lásd erről bővebben: Murádin János Kristóf: *„Mindent Erdélyért!” Az Erdélyi Párt története 1940 és 1944 között.* Scientia Kiadó, Kvár, 2019. 49–53.
17. Uo. 75–78.
18. Uő: *Bánffy Dániel, az Erdélyi Párt földművelésügyi minisztere a magyar kormányban 1940 és 1944 között.* Közép-Európai Közlemények 2020/1. XIII. évf. 1. (48.) sz. 243–255.
19. Bánffy 1920-as évekbeli politikai szerepéről lásd bővebben: Benkő Samu: *Bánffy Miklós a közéletben.* Erdélyi Múzeum 1999/1–2. füz. LXI. köt. 45.
20. Mikó: *Bánffy Miklós emberközelben...* i. m. 143.
21. Bethlen György: *Mi az igazság?* Keleti Újság 1940. december 22. XXIII. évf. 294. sz. 1.
22. Lásd erről többek között: Csicsery-Rónay István: *Csillagos órák sorsfordító magyarok. (Közel-múltunk közelről).* II. *Teleki Pál.* Occidental Press, Bp., 2000. 9–29.; Horthy Miklós: *Emlékirataim.* Európa Könyvkiadó, Bp., 2011. 249–254.
23. Dr. Pál Gábor a felhatalmazási javaslat képviselőházi vitája során, 1941. december 3-án elhangzott beszédéről lásd: *Erdély a magyar képviselőházban.* Az Erdélyi Párt kiadása, Kvár, 1942. 106.
24. Magyar Nemzeti Levéltár. Országos Levéltár [a továbbiakban: MNL OL] P 2256. No. 117. Teleki Béla iratai 1942–1944. 1. csomó. 1. tétel. *Állásfoglalás.* Kolozsvár. 1942. február 3. 1.
25. Mikó: *Bánffy Miklós emberközelben...* i. m. 145.
26. Csatári Dániel: *Forgószélben (Magyar–román viszony 1940–1945).* Akadémiai Kiadó, Bp., 1968. 247.
27. Uo. 247.
28. Uo. 247–248.
29. Uo. 248–249.
30. Uo. 247–248.
31. MNL OL. P 2256. No. 117. Teleki Béla iratai 1942–1944. 1. csomó. 267. tétel. Dr. Páll György főtitkár jelentése Teleki Béla pártelnöknek. Kolozsvár, 1944. június 7., 2.
32. Dr. Szász István Tas: *Pillantás az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület utolsó éveire.* Korunk 2012. november. III. folyam, XXIII. évf. 11. sz. 102.
33. Murádin: i. m. 240–243.
34. Mikó: *Bánffy Miklós emberközelben...* i. m. 145.
35. Egyebek mellett lásd erről: Uo. 145.; Benkő: i. m. 49.
36. Mikó: *Bánffy Miklós emberközelben...* i. m. 146.
37. Murádin János Kristóf: *Kisebbségben vagy többségben? Az Erdélyi Párt a magyar közéletben 1940–1944.* In: Garaczi Imre (szerk.): *Magyarságtudományi kutatások III. Nemzetpolitika és magyarságtudomány.* Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, Veszprém, 2014. 360.
38. Mikó: *Bánffy Miklós emberközelben...* i. m. 146.
39. Lásd erről gróf Bánffy Miklósnak az Erdélyi Múzeum-Egyesület Igazgató Választmányának írt 1944. szeptember 18-i keltezésű levelét. Arhivele Naționale Române. Direcția Județeană Cluj. [Román Állami Levéltár. Kolozs Megyei Osztály.] Fond Arhiva Societății Muzeului Ardelean. [Az Erdélyi Múzeum-Egyesület levéltári gyűjteménye.] 550/1944.
40. Bánffy Miklós: *Bizalmas küldetésem Bukarestben 1943-ban.* Emlékirat-töredék. In: Bánffy Miklós: *Emlékeimből (1932), Huszonöt év (1945).* Második, bővített kiadás. Polis Könyvkiadó, Kvár, 2001. 341.
41. Szakács János: *Bánffy Miklós gróf öröksége.* Szabadság 2004. augusztus 9. XVI. évf. 184. sz. 3.
42. [Köpeczi] Sebestyén József: *Jelentés a bonchidai gróf Bánffy-kastély könyv- és levéltármaradványainak az Erdélyi Nemzeti Múzeumba való beszállítására vonatkozó kiküldetéséről.* Erdélyi Múzeum 1994/1–2. füz. LXI. köt. 115–116.
43. Dávid Gyula: *Bánffy Miklós utolsó évei Kolozsváron (1945–1949).* Szabadság 2014. november 26. XXVI. évf. 274. sz. 8.
44. Uo. 8.
45. Uo. 8.
46. Mikó: *Bánffy Miklós emberközelben...* i. m. 147.
47. Bajor Andor: *Bánffy Miklós Erdélyi története.* In: Sas: i. m. 259.
48. Marosi Ildikó: *Kisbán Miklós újra itthon.* In: Uo. 280.